

MAKOSA YA KIMATAMSHI YANAYOFANYWA NA WANAFUNZI WA LIBYA WANAPOJIFUNZA KISWAHILI

Ibrahim Elhadi Mohamed Lehmedi

Idara ya lugha na taaluma za kiafrika, kitivu cha sanaa, chuo kikuu cha sebha, Libya

Keywords:

Athari
Irabu
Kimatamshi
Makosa
Mfuatano
Sauti

ABSTRACT

Utafiti huu unalenga kuchanganua na kuchunguza makosa ya kimatamshi yanayofanywa na wanafunzi wa Libya wanapojifunza kiswahili. Ili kutekeleza kazi hii, nadhariatete zilijadiliwa, ikiwa ni pamoja na kuwa chanzo cha makosa na matatizo hayo ni kutokana na sababu kadhaa, zikiwemo tofauti za mfumo wa kifonolojia baina ya lugha ya Kiarabu na Kiswahili, Matamshi ya sauti zinazopatikana katika Kiswahili na hazipatikani katika Kiarabu, Athari ya matamshi ya sauti za Kiarabu zinazopatikana katika maneno ya Kiswahili yenye asili ya Kiarabu pamoja na matamshi ya mfuatano wa mfululizo wa irabu mbalimbali.

Utafiti huo ulifanywa kwa idadi ya wanafunzi wa idara ya lugha ya Kiswahili Chuo Kikuu cha Sebha ili kujua aina na ukubwa wa mateso, kujua sababu za matatizo na makosa haya, na kutafuta ufumbuzi wa makosa yanayofanywa na wanafunzi wa Libya, na kuweka mapendekezo ambayo kuchangia katika kutatua matatizo haya.

أخطاء النطق التي تواجه الطلاب الليبيين أثناء تعلمهم اللغة السواحيلية

ابراهيم الهادي محمد لحميدي

قسم اللغات والدراسات الأفريقية، كلية الآداب، جامعة سبها، ليبيا

الكلمات المفتاحية:

أثر
أخطاء النطق
تلاحق
صوت
متحرك

المخلص

هذا البحث يهدف لتحليل ودراسة أخطاء النطق التي يرتكبها الطلاب الليبيون أثناء تعلمهم اللغة السواحيلية. وللقيام بهذا العمل تمت مناقشة الفرضيات التي منها ان سبب هذه الأخطاء والمشاكل راجع الى عدة اسباب من ضمنها اختلاف النضام الفونولوجي بين اللغتين العربية والسواحيلية، نطق الأصوات الموجودة في اللغة السواحيلية وغير موجودة في العربية، تأثير نطق الأصوات العربية الموجودة في الكلمات السواحيلية ذات الأصل العربي كذلك نطق تلاحق عدد متسلسل من الحروف المتحركة. تم اجراء الدراسة على عدد من طلاب قسم اللغة السواحيلية جامعة سبها للوقوف على نوع وحجم المعاناة لمعرفة اسباب هذه الأخطاء والمشاكل ومن تم ايجاد الحلول لهذه المشاكل التي يعانيها الطلاب الليبيون وطرح العديد من المقترحات التي من شأنها ان تساهم في حل هذه المشاكل.

1. UTANGULIZI

Kiswahili ni lugha mojawapo kati ya lugha za Kiafrika, na ambayo hivi sasa imepata umaarufu mkubwa. Kwa mujibu wa Greenberg (1967) lugha hii imo katika mbari kubwa ya lugha za Kinija-Kordofani. Chini ya mbari hii kubwa kuna familia kubwa ijulikanayo kama Nija-Kongo, ambayo chini yake kuna familia ndogo ijulikanayo kama Benue Kongo. Lugha za Ki-bantu, Ki-Swahili kikiwemo, ziko chini ya familia hii ya Benue-Kongo.

Katika uainishaji wake, Guthrie (1970) anakiingizia Kiswahili katika kanda G¹⁰ kundi G⁴². Idadi ya wazungumzaji wake wanakadiriwa kuwa zaidi ya milioni 60 (Massamba na wenzie 2001).

Lugha ya Kiswahili imekuwa ni somo mojawapo katika shule za Libya. Mnamo mwaka 1984 kulifunguliwa Idara ya Lugha za Kiafrika katika Chuo Kikuu cha Sebha, nchini Libya. Idara ilipewa jukumu la kufundisha lugha za Kiswahili Kihausa na Kifolani. Kuanzia mwaka 2000 lugha ya Kiswahili imeanza kufundishwa pia katika shule za matayarisho ya sekondari nchini Libya. Hii ina maana kwamba viwango vya elimu ya Kiswahili nchini Libya ni vya namna mbili, kiwango cha shule za matayarisho ya sekondari na kiwango cha Vyuo Vikuu.

Katika kujifunza au kufundisha lugha yoyote ya kigeni mwanafunzi au mwalimu hukumbana na matatizo ambayo yanahitaji kuzingatwa

*Corresponding author:

E-mail addresses: ibr.lehmedi@sebhau.edu.ly

Article History : Received 11 January 2022 - Received in revised form 07 March 2023 - Accepted 09 May 2023

na kuchunguzwa kwa makini. Matatizo ya kujifunza lugha ya pili yanatofautiana kulingana na umri wa mwenye kujifunza na mazingira ya kuishi wakati wa kujifunza lugha hiyo (taz. Besha 1983). Pia matatizo haya yanatofautiana toka lugha moja hadi nyingine. Kwa mfano inadhahirika kwamba ni rahisi kwa Mfaransa kujifunza Kiitaliano au Kihispania kuliko kujifunza Kiingereza au Kijerumani. Aidha Mfaransa anapata matatizo makubwa zaidi anapojifunza lugha tofauti kabisa na lugha za familia ya lugha yake, kama vile Kiarabu au Kichina. Kwa upande mwingine ni rahisi kwa Mwarabu kujifunza Kifarsi na Kiurdu lakini anapata shida zaidi katika kujifunza lugha kama Kiingereza au Kichina (Alhadidi 1978).

Baadhi ya matatizo hayo ni kama yale ya kimofolojia. Kwa mfano, inawezekana mwanafunzi wa lugha ya Kiswahili ambaye lugha yake ya kwanza ni Kiarabu akapata matatizo ya kuzingatia dhana ya ngeli ambayo haimo katika lugha yake. Kwa upande mwingine mwanafunzi wa lugha ya Kiarabu ambaye lugha yake ya kwanza ni Kiswahili atapata matatizo ya kuzielewa nomino za Kiarabu ambazo zimegawanyika katika makundi ya kijinsia. Mfano wa wazi hapa, ni ule unaohusu wanafunzi ambao lugha yao ya kwanza ni Kiarabu kukabiliwa na tatizo la kuzielewa njeo za Kiswahili ambazo ni : *a--*, *hu--*, *--na--*, *--me--*, *--li--* na *--ta--*. Hii ni kwa sababu katika lugha ya Kiarabu kuna njeo tatu tu: *na*, *li* na *ta*.

Matatizo mengine ni ya kisintaksia. Kwa mfano, inawezekana mwanafunzi wa Kiarabu akapata matatizo ya kuzingatia dhana ya miundo ya virai mbalimbali katika Kiswahili. Mfano mzuri ni wa miundo ya virai nomino ambapo Kiswahili kinakuwa na mfuatano wa *Nomino*. *Kionyeshi* wakati katika lugha ya Kiarabu mfuatano wake ni *Kionyeshi*. *Nomino*.

Ingawa kuna aina hizo kadhaa za matatizo, katika utafiti huu tutajibana katika matatizo ya kimatamshi peke yake.

2. Nadhariatete

Wanafunzi wa Kiarabu ni kundi mojawapo la wageni ambao hukabiliwa na matatizo mbalimbali miongoni mwa matatizo haya ni makosa ya kimatamshi ambayo yanatokana na sababu zifuatazo:

(i) Lugha ya Kiarabu na lugha ya Kiswahili ni lugha zinazotoka katika familia mbili tofauti za lugha. Ama kuhusu hili Kihore (1984) anasema:

Lugha hizi mbili zinatofautiana katika mambo mengi hazikaribiani hata kijamii. pamoja na maingiliano hayo yote Kiswahili na Kiarabu zimedumu kujitambulisha kama lugha tofauti

Lugha ya Kiarabu inatokana na familia kuu ya Ki-Afro Asia wakati kama tulivyokwishaona lugha ya Kiswahili inatokana na kundi au familia Kuu ya Kinija- Kordofani (Greenberg 1963); (Heine 1979). Kwa misingi hiyo lugha hizi mbili ni lazima zitofautiane.

(ii) Kuna tofauti za kifonolojia baina ya lugha ya Kiarabu na lugha ya Kiswahili. Kiswahili kinazingatia taratibu na kanuni za lugha za Kibantu (Besha 1983; Bosha 1994; Massamba 2001) wakati Kiarabu kinazingatia taratibu na kanuni za lugha za Kisemiti (Aniss 1965).

(iii) Wanafunzi wa Kiarabu huathiriwa na lugha yao ya kwanza wanapojifunza Kiswahili. Kuhusu hoja hii, Besha (1983) anasema:

..... Fonolojia ya lugha ya mwanafunzi ya awali itakuwa imemkaa sana hivyo atajaribu kulinganisha sauti za lugha ngeni na zile sauti za lugha yake, na mara nyingi atashindwa kuweka tofauti za matamshi ambazo ni muhimu katika lugha ngeni lakini hazipatikani katika lugha yake

Kwa kawaida athari za lugha ya awali huathiri sana lugha ya pili (Gurrey 1959; Haji 1983)

3. Malengo Ya Utafiti

Malengo ya utafiti huu ni kuchunguza na kutoa utatuzi kwa makosa ya kimatamshi yanayofanywa na wanafunzi wa Kiarabu wanapojifunza Kiswahili. Ili tuweze kufikia azma hiyo itafaa tuukabili utafiti wetu kwa kuzingatia yafuatayo:

(i) Makosa yatokanayo na utamkaji wa sauti hupatikana katika lugha ya Kiswahili na hazimo katika lugha ya Kiarabu.

(ii) Makosa yatokanayo na athari za utamkaji wa sauti za Kiarabu

ambazo hazimo katika lugha ya Kiswahili (au ambazo zina asili ya Kiarabu).

(iii) Makosa yatokanayo na utamkaji wa mfuatano wa irabu mbalimbali.

4. Umuhimu wa Utafiti

Utafiti huu unatarajiwa kuwa na faida kwa wadau wote wenye kujifunza na kufundisha Kiswahili kama lugha ya pili. Kukamilika kwa uchunguzi huu kutatoa taarifa muhimu kuhusu makosa ya kimatamshi yanayofanywa na wanafunzi wa Kiarabu wanapojifunza Kiswahili sanifu. Halikadhalika, utafiti utawasaidia walimu na wanafunzi wa Kiarabu wanaofundisha na kujifunza Kiswahili kuweza kuyaelewa matatizo hayo.

5. Mapitio ya Kazi

Kutokana na matatizo mbalimbali ambayo huwakabili watu wanapojifunza lugha za kigeni wataalamu kadha wa ufundishaji wa lugha kama lugha ya pili wamewahi kuandika na kujaribu kuyabainisha baadhi ya matatizo hayo.

Kuhusu uzoefu wa ufundishaji wa lugha ya Kifaransa Magoti (1980) anasema kwamba wanafunzi wa Tanzania huchukua muda mrefu kudhibiti baadhi ya sauti za Kifaransa. Anahitimisha kwamba hii hutokana na athari ya Kiswahili.

Kassulamemba (1977) alichunguza utamkaji wa baadhi ya irabu za Kiingereza na wanafunzi wa Tanzania wanaojifunza Kiingereza. Anasema kwamba wanafunzi wengi wana matatizo ya kutamka maneno ya Kiingereza. Utafiti wake ulipendekeza kwamba makosa hayo yanatokana na athari za lugha yao ya kwanza, mwingiliano wa lugha na mwelekeo hasi kuhusu lugha ya Kiingereza.

Ama kuhusu Kiarabu, Rawhia (1984) katika utafiti wake wa matatizo wanayopata wanafunzi wa Kiingereza wanapojifunza Kiarabu, anasema kwamba matatizo yanayowakabili walimu na wanafunzi yanatokana na lugha yenyewe. Lugha ya Kiarabu si rahisi kwa wazungumzaji wazima wa Kiingereza kujifunza. Hawa kwa kawaida wanakabiliwa na matatizo mbalimbali yanayohusu fonolojia na sarufi ambayo siyo sawa na Kiingereza. Ama kuhusu irabu fupi na ndefu hakika ni tatizo. Kiarabu kina irabu tatu fupi [a], [i], [u] na tatu ndefu [a:], [i:], [u:]. Pamoja na hivyo Kiarabu kina konsonanti ambazo hazimo katika Kiingereza.]

Kwa hakika wanaisimu hawa wote wamebainisha matatizo ya ruwaza za namna anuwai. Wa ama, maandishi yote hayo yamegusia matatizo ya kila aina. Lakini kama tulivyokwishaona sisi tutajibana katika matatizo ya kifonolojia tu. Jambo la msingi kusema hapa ni kwamba katika maandishi yaliyopitiwa hapa juu hapana mahali ambapo nadharia toshelevu ya fonolojia imetumika kueleza matatizo haya; maoni yaliyotolewa yamekuwa ni ya kijuu juu tu.

Aidha mpaka sasa sijawahi kuona wataalamu ambao wamewahi kufanya utafiti kuhusu matatizo ya matamshi wanayopata wanafunzi wa Kiarabu wanapojifunza Kiswahili sanifu. Kwa hivyo iko haja ya kufanya utafiti ili kuonyesha matatizo hayo na kuchunguza vyanzo vyake. Utafiti huu unatumia kanuni na taratibu bayana za kifonolojia kuonyesha ni vipi zinakuwepo "athari" hizo za lugha ya kwanza katika lugha ya pili ya mzungumzaji.

6. UCHAMBUZI WA DATA

Ili kuweza kuelewa kwa undani matatizo na makosa hayo ya kimatamshi inabidi tuanze na nadhariatete kwamba makosa ya kimatamshi yanayofanywa na wanafunzi wa Kiarabu wanapojifunza Kiswahili sanifu yanatokana na tofauti na athari za kifonolojia za lugha hizi mbili.

Katika kuchunguza matatizo hayo ingefaa tukayagawa katika makundi matatu, kwanza, ni makosa yatokanayo na utamkaji wa sauti ambazo hupatikana katika lugha ya Kiswahili lakini hazimo katika lugha ya Kiarabu. Pili, ni makosa yatokanayo na athari za utamkaji wa maneno yenye asili ya Kiarabu; yaani maneno yenye sauti ambazo hupatikana katika lugha ya Kiarabu lakini hazimo katika lugha ya Kiswahili. Tatu, makosa yatokanayo na utamkaji wa

maneno yenye mifululizo wa irabu mbalimbali ambayo hukubalika katika lugha ya Kiswahili lakini haikubaliki katika lugha ya Kiarabu.

6.1 Makosa yatokanayo na utamkaji wa sauti ambazo hupatikana katika lugha ya Kiswahili lakini hazimo katika lugha ya Kiarabu

Kama lugha ya Kiswahili ina jumla ya sauti sita ambazo hazipatikani katika lugha ya Kiarabu. Sauti hizo ni konsonanti sita, yaani [p, v, ch, ny, ng', g].

Katika utafiti wa uwandani tulioufanya kwa wanafunzi yaliyotajwa, tuliwapa maneno na sentensi zenye maneno yenye asili ya Kiarabu. Hebu tuangalie maneno yaliyotumika katika zoezi hili:

neni	sauti iliyolengwa
papi	p
vua	v
gari	g
chai	ch
nyanya	ny
ng'ombe	ng'

Aidha sentensi zilizotumika katika utamkaji wa sauti zilizoorodheshwa hapo juu ni hizi zifuatazo:

1. Pengine baba atanipa kitabu kesho.
2. Fundi alipaka nyumba yetu rangi.
3. Leo tumevua samaki wengi.
4. Mtoto amefua nguo zake.
5. Tulijenga nyumba ya chumba kimoja shambani.
6. Chama cha siasa kilishinda.
7. Nyanya ni kiungo kitamu sana.
8. Nyinyi mnaalikwa nyumbani kwetu.
9. Jana baba alichinja ng'ombe.
10. Katika lugha ya Kiarabu hakuna ving'ong'o.
11. Mteja alinunua gundi nyingi.
12. Unaweza kuzungumza Kiswahili kwa kiwango gani?

Sauti	neoni	Matamshi ya Kiswahili	Matamshi ya wanafunzi		
P	papai	[papai]	[papai]	[babai]	Jumla
			5 %	95%	100%
V	vua	[vua]	[vua]	[fua]	Jumla
			15%	85%	100%
G	gari	[gari]	[gari]	===	Jumla
			100%	0%	100%
Ch	chai	[t'ai]	[t'ai]	[jai]	Jumla
			60%	40%	100%
Ny	nyanya	[nana]	[nana]	===	Jumla
			100%	0%	100%
ng'	ng'ombe	[ŋɔmbe]	[ŋɔmbe]	[ŋgumbi]	Jumla
			0%	100%	100%

Matokeo ya utamkaji wa wanafunzi.

6.2 Makosa yatokanayo na athari za utamkaji wa sauti za Kiarabu ambazo hazimo katika lugha ya Kiswahili (au ambazo zina asili ya Kiarabu).

Lugha ya Kiarabu ina sauti tisa ambazo hazipatikani katika lugha ya Kiswahili. Sauti hizo ni [ʕ, x, š, đ, h, q, t, ʔ, z]. Aidha lugha ya Kiswahili ina maneno mengi ambayo yamekopwa kutoka lugha ya Kiarabu (taz. Basha, I. 1993:39). Maneno hayo yalipopwa yamechukua utaratibu na kanuni za lugha ya Kiswahili; yaani, baadhi ya vitamkwa vimeondoshwa au vimebadilishwa. Kwa hiyo maneno hayo hayatamkiki kama yanavyotamkwa katika Kiarabu.

13. Mama alimchemshia mgeni maji.
14. Rangi ya bendera yetu ni kijani.
15. Wanafunzi wanapenda kuogelea wakati wote.

Wanafunzi walipewa maneno na sentensi za kusoma, ili kujua Matatizo yatokanayo na sauti za Kiswahili ambazo hazimo katika lugha ya Kiarabu. Hebu tuangalie matokeo ya utamkaji wao.

Sauti [**p**]: Matokeo ya utamkaji wa sauti hii yalionyesha kwamba wanafunzi wengi wana shida ya kuitamka sauti hii; ni mwanafunzi mmoja tu ambaye aliweza kuitamka sauti hii kwa usahihi, wakati wanafunzi kumi na tano waliitamka kama sauti [**b**]. Kwa mfano, neno [papai] walilitamka [babai].

Sauti [**v**]: Ni wanafunzi wawili tu ambao waliweza kuitamka sawasawa. Sauti hii ilitamkwa kama sauti [**f**] na wanafunzi kumi na nne. Kwa mfano, neno [vua] walilitamka [fua].

Sauti [**g**]: Kutokana na utamkaji wa wanafunzi ilionekana wazi kwamba hawakuwa na shida yoyote katika kuitamka sauti hii. Yaani wanafunzi wote kumi na sita waliweza kuitamka barabara.

Sauti [**ch**]: Wanafunzi wa nane waliweza kuitamka sauti hii sawasawa. lakini wanafunzi wanane waliobaki waliitamka kama sauti [**sh**]. Kwa mfano, neno [t'ai] walilitamka [jai].

Sauti [**ny**]: Sauti hii ilitamkwa sawasawa na wanafunzi wote kumi na sita.

Sauti [**ng'**]: Sauti hii iliwatatanisha wanafunzi wote kumi na sita; mara nyingi waliitamka kama ng. Kwa mfano, neno [ŋɔmbe] walilitamka [ŋgumbi]

Matokeo ya utamkaji wa sauti ambazo hupatikana katika lugha ya Kiswahili lakini hazimo katika lugha ya Kiarabu kwa kundi hili yanaweza kuelezwa kwa kutumia Jedwali lifuatao:

Katika utafiti wa uwandani tulioufanya kwa wanafunzi yaliyotajwa, tuliwapa maneno na sentensi zenye maneno yenye asili ya Kiarabu. Hebu tuangalie maneno yaliyotumika katika zoezi hili:

neni lenye asili ya Kiarabu katika Kiswahili	imetokana na	sauti ilivyotamkwa
magrifa	[maʕrifa]	ʕ (ع)
tarehe	[tari:xi]	kh (خ)
šifuri	[šifr]	š (ص)
maradhi	[maradi]	đ (ض)

hewala	[hawa:la]	h (ح)
kabila	[qabi:la]	q (ق)
hatari	[xatar]	t (ط)
swali	[su:ʔl]	? (ء)
nadharia	[nazari:a]	z (ظ)

mfano, neno [maarifa] walilitamka [maa^rrifa].

Ama kuhusu sauti **kh** (خ): Wanafunzi wa asilimia thelathini ndio walioweza kuyatamka maneno yenye asili ya lugha ya Kiarabu sawasawa; yaani bila ya kuathiriwa na sauti hii, wengine wa asilimia sabini waliathiriwa sana na sauti hii. Kwa mfano, neno [ruhusa] walilitamka [ruxuša].

* Tanbihi: ingawa katika maandishi ya Kiswahili sauti dh na dh zinafanana, katika lugha ya Kiarabu sauti hizi mbili ni tofauti kabisa, ambazo ni đ na z. Kwa mfano, neno *maradhi* katika lugha ya Kiarabu linatamkiwa [maradi], wakati neno *nadharia* katika lugha ya Kiarabu linatamkiwa [nazari:a].

Sauti **š** (ص): Ni wanafunzi wa asilimia kumi tu ambao waliweza kuyatamka maneno hayo sawasawa. Wanafunzi wa asilimia tisini waliathiriwa katika utamakji wao nayo. Kwa mfano, neno [sabuni] walilitamka [šabuni].

Aidha sentensi zilizotumika katika utamakji wa sauti zilizoorodheshwa hapo juu ni hizi zifuatazo:

Athari ya sauti **?** (ء): Sauti hii siyo kama sauti zingine; yaani sauti hii haikuwa na athari yoyote katika matamshi ya wanafunzi wote ishirini.

- wanafunzi wanapata maarifa mengi kutoka mtandao wa kimataifa.
- watoto wabaya wanaleta aibu kubwa.
- kwa heri Shehe, tutaonana kesho.
- mtu huyu hana ruhusa ya kuendesha gari.
- mwezi wa saumu ni Mwezi Mtukufu kwa Waislamu.
- mwanafunzi yule amepata sifuri.
- tuliishi ghorofa ya nne.
- tunapenda sana lugha ya Kiswahili.
- mwizi alipeleka mahakamani jana.
- imetokea nini kuhusu hawala yako.
- mtu yule ni wa kabila gani?
- watoto wanapenda kucheza wakati wote.
- Waswahili wana tabia nzuri.
- Kuegesha magari hapa ni hatari.
- Mkulima amepanda figili.
- Wanawake wanapendelea sana gilgilani.
- lafudhi ya Kiswahili ni tofauti na ya Kiarabu.
- Katika utafiti wako umetumia nadharia gani?

Athari ya sauti **q** (ق): Matokeo ya utamakji yalionyesha kwamba wanafunzi wa asilimia sitini waliweza kuyatamka maneno barabara, na wanafunzi wa asilimia arobaini waliathiriwa na sauti **q** (ق). Kwa mfano, neno [kanuni] walilitamka [qanuni].

Athari ya sauti **d** (ض): Wanafunzi wa asilimia ishirini tu ambao waliweza kuyatamka maneno ya kiswahili yenye asili ya Kiarabu bila ya athari yoyote, wakati wanafunzi wa asilimia themanini waliathiriwa na sauti hii katika utamakji wao. Kwa mfano, neno [maradhi] walilitamka [maradi].

Sauti **h** (ح): Inaonekana ni wanafunzi wa asilimia ishirini na tano tu ambao hawakuathiriwa nayo. Wanafunzi wa asilimia sabini na tano waliathiriwa na sauti **h** (ح). Kwa mfano, neno [hewala] walilitamka [hiwala].

Ili kuonyesha Matatizo yatokanayo na athari za utamakji wa maneno yenye asili ya Kiarabu (yenye sauti ambazo hazimo katika Kiswahili). Hebu tuangalie matokeo ya utamakji wa wanafunzi kama yanavyojidhihirisha hapa chini:

Kuhusu sauti **t** (ط): Matokeo ya utamakji wa wanafunzi wa asilimia themanini ambao hawakuathiriwa na sauti hiyo, wakati wa asilimia ishirini tu ambao waliathiriwa nayo.

Wanafunzi walipewa maneno na sentensi za kusoma, ili kujua matatizo ya athari za sauti za Kiarabu ambazo zimo katika maneno ya Kiswahili yenye asili ya Kiarabu. Hebu tuangalie matokeo ya utamakji wao.

Ama kuhusu sauti **z** (ظ): ni wanafunzi wa asilimia kumi ambao hawakuathiriwa nayo. Athari ya sauti hii ilionekana wazi katika matamshi ya wanafunzi wa asilimia tisini ambao waliathiriwa na sauti hii. Kwa mfano, neno [lafudhi] walilitamka [lafuzi].

Athari ya sauti **ʕ** (ع): Matokeo ya utamakji wa maneno ya Kiswahili yenye asili ya Kiarabu yalionyesha kwamba wanafunzi wa asilimia ishirini tu ndio walioweza kuyatamka maneno hayo barabara. Wanafunzi wa asilimia themanini waliathiriwa sana na sauti hii. Kwa

Matokeo ya athari za utamakji wa maneno yenye asili ya Kiarabu (yenye sauti ambazo hazimo katika Kiswahili) kwa kundi hili yanaweza kuelezwa kwa kutumia Jedwali lifuatalo:

Sauti	Neno	Matamshi ya Kiswahili	Matamshi ya wanafunzi		
[ʕ / (ع)]	Maarifa	[maarifa]	[maarifa]	[maa ^r ria]	Jumla
			20 %	80%	100%
[kh / (خ)]	Ruhusa	[ruhusa]	[ruhusa]	[ruxuša]	Jumla
			30%	70%	100%
[š / (ص)]	Sabuni	[sabuni]	[sabuni]	[šabuni]	Jumla
			10%	90%	100%
[? / (ء)]	Swali	[swali]	[swali]	[swʔali]	Jumla
			100%	0%	100%
[q / (ق)]	Kanuni	[kanuni]	[kanuni]	[qanuni]	Jumla

			60%	40%	100%
[d / (ض)]	Maradhi	[maradhi]	[maradhi]	[maradi]	Jumla
			20%	80%	100%
[h / (ح)]	Hewala	[hewala]	[hewala]	[hiwala]	Jumla
			25%	75%	100%
[t / (ط)]	Karatasi	[karatasi]	[karatasi]	[karatasi]	Jumla
			80%	20%	100%
[z / (ظ)]	Lafudhi	[lafudhi]	[lafudhi]	[lufuzi]	Jumla
			10%	90%	100%

Matokeo ya utamkaji wa wanafunzi.

6.3 Makosa Yatokanayo na Utamkaji wa Mfuatano wa Irabu mbalimbali.

Katika Kiswahili irabu mbili tatu au zaidi zinaweza kupangiliwa katika kujenga maneno ya Kiswahili. Katika utafiti wa uwandani uliofanywa kwa kundi lililotajwa, wanafunzi walipewa maneno na sentensi zenye mfululizo wa irabu mbalimbali; yaani maneno yenye mfululizo wa irabu mbili, irabu tatu, irabu nne hadi tano. Hebu tuangalie maneno yaliyotumika katika zoezi hili:

1. Mwalimu ametoka saa sita.
2. Ninasoma Kiswahili kila siku.
3. Ninasikia njaa. Nilettee samaki tuliowavua jana.
4. Chuo kikuu cha Dar es salaam kinafundisha mafunzo mbalimbali.
5. Mwanamke huyu ana ua moja na yule ana maua matatu.
6. Waarabu bado hawajazoea kutamka sauti za ving'ong'o.
7. Watu wawili waliooana mwaka jana wanakaa pamoja.
8. Watu walioiunganisha simu yangu wako hapa.
9. Ole woa wanafunzi watakoiaibisha Libya.

Kutokana na utamkaji wa maneno na sentensi hizo yalijidhihirisha kama ifuatayo hapa chini:

Matokeo ya utamkaji wa maneno yenye mfuatano wa irabu mbili

yalidhihirisha kwamba kati ya wanafunzi kumi na sita, wanafunzi kumi na wanne waliweza kutamka maneno yenye mfululizo wa irabu mbili kwa usahihi; wanafunzi wawili tu ndio walioshindwa.

Mfululizo wa irabu tatu ulitatanisha wanafunzi wa nane; yaani wanafunzi wa nane walishindwa kuyatamka maneno hayo.

Vilevile matokeo ya utamkaji wa mfululizo wa irabu nne yalionyesha kwamba mwanafunzi mmoja tu kati ya wanafunzi kumi na sita alishinda kuyatamka maneno yenye mfululizo wa namna hii.

Halikadhalika mfululizo wa irabu tano ulitatanisha wanafunzi wote kumi na sita katika utamkaji wao.

Matokeo ya utamkaji wa maneno yenye mfululizo wa irabu mbalimbali kwa yanaweza kuelezwa kwa kutumia Jedwali lifuatalo:

<u>Neno</u>	<u>Sauti iliyolengwa</u>
toka	o
tia	ia
ongea	ea
maua	aua
zoea	oea
waliooana	iooa
walioiunganisha	ioiu
watakoiaibisha	aoiai

Aidha sentensi zilizotumika katika utamkaji wa sauti zilizoorodheshwa hapo juu ni hizi zifuatazo:

Mfululizo wa irabu	Neno	Matamshi ya Kiswahili	Matokeo ya utamkaji wa wanafunzi		
			Kuweza	Kutoweza	Jumla
Irabu mbili	tia	[tia]	90%	10%	100%
Irabu tatu	Maua	[maua]	45%	55%	100%
Irabu nne	waliooana	[waliooana]	5	95%	100%
Irabu tano	watakoiaibisha	[watakoiaibisha]	0	100%	100%

Matokeo ya utamkaji wa wanafunzi.

7. HITIMISHO

Kutokana na tarifa zilizotolewa na zilizochuguzwa katika makala hii ya makosa ya kimatamshi yanayofanywa na wanafunzi wa Kiarabu wanapojifunza Kiswahili, wanafunzi wa Kiarabu wana makosa ya kimatamshi mbalimbali na kwa kiasi kubwa.

7.1 MATOKEO

1. Kutokana na taarifa na uchunguzi wa utamkaji wa sauti ambazo hupatikana katika lugha ya Kiswahili lakini hazimo katika lugha ya Kiarabu kama vile [ch, g, ng', ny, p, v] sauti hizo zinawatatanisha wanafunzi wa Kiarabu na
2. Kutokana na taarifa na uchunguzi wa utamkaji wa mfuatano wa irabu mbalimbali inaonekana wazi kwamba wanafunzi wa Kiarabu kwa jumla hawana matatizo kubwa ya kutamka maneno yenye irabu moja au mbili. Lakini zinawaletea shida na makosa ya kutamka sauti hizo. Wanafunzi wa Kiarabu mara nyingi wanatumia sauti [b] badala ya sauti [p], sauti [f] badala ya sauti [v], sauti [sh] badala ya sauti [ch], sauti [ng] badala ya sauti [ng'], sauti [i] badala ya sauti [e], lakini sauti [g na ny] ijapokuwa haimo katika lugha ya Kiarabu wanafunzi hawana matatizo ya kuzitamka sawaswa.

matatizo ya kutamka mfuluilizo wa irabu inaonekana wazi na makosa yanajitokeza kwenye mfuluilizo wa irabu tau, nne na tano.

3. Ama kuhusu utamkaji wa sauti za Kiarabu ambazo hazimo katika lugha ya Kiswahili (au ambazo zina asili ya Kiarabu), Kutokana na taarifa na uchunguzi inaonekana wazi kwamba wengi wa wanafunzi wa Kiarabu wana makosa na wameathiriwa na utamkaji wa lugha yao ya kwanza.

7.2 MAPENDEKEZO

Juu ya misingi ya matokeo ya uchunguzi wa matatizo ya kimatamshi yanayofanywa na wanafunzi wa Kiarabu wanapojifunza Kiswahili sanifu, tunatoa mapendekezo yafuatayo yanatolewa ili kupunguza matatizo hayo, na kuendeleza ufundishaji na ujifunzaji wa lugha Kiswahili.

- (a) Maabara Za lugha: Mojawapo ya zana muhimu katika kufundisha lugha za kigeni ni maabara ya lugha. Kutokana na utafiti huu tunapendekeza matumizi ya maabara za lugha. Wanafunzi wanapaswa kutumia maabara angalau mara tatu kwa wiki. Kanda zilizorekodiwa vizuri na kutayarishwa na wataalamu husika ndizo zitumike. Kwa kutumia maabara za lugha wanafunzi wanaweza kusikiliza, kuongea na kufanya mazoezi kadri wawezavyo.
- (b) Vielelezo: Vielelezo na matini zinazohusika lazima vizingatiwe na kutumiwa na walimu wa Kiswahili katika kufundisha lugha hii. Kila mara walimu wajitahidi kueleza mambo yote kwa kutumia lugha ya Kiswahili badala ya kutumia lugha ya Kiarabu.
- (c) Kueleza Mahali pa Matamshi: Ufafanuzi wa mahali pa matamshi ni hatua muhimu sana katika kuelezwa na kufafanuliwa hasa kwa sauti ambazo hazimo katika lugha ya wanafunzi au sauti ambazo zimo katika lugha hizi mbili lakini zinatamkwa kwa namna tofauti.
- (d) Ujuzi wa walimu: Kutokana na taarifa na uchunguzi wa matatizo ya kimatamshi yanaywakumba wanafunzi wa Kiarabu na kuangalia ufundishaji wa Kiswahili, inaonekana kwamba walimu wengi hawana maarifa au sifa zinazostahili kufundisha lugha za kigeni. Inapendekezwa kwamba walimu wapewe mafunzo ya kutosha zaidi katika kuelewa fonolojia ya Kiarabu na Kiswahili pamoja na matatizo ya wanafunzi kuhusu kipengele hicho. Jukumu kubwa la walimu liwe ni kuwapatia wanafunzi maarifa na ujuzi wa matamshi ya kila sauti.
- (e) Mtaala mahsusi kwa wageni: Utayarishaji wa vitabu vya kufunzia lugha kwa wageni ni jambo muhimu sana (taz. Besha, 1983). Tunapendekeza kwamba wataalamu ambao wanaandaa mtaala wa kufundisha wageni wazingatie fonolojia za lugha zote mbili, kiwango cha wanafunzi, mazingira, uhusiano, tofauti na athari za lugha ya awali juu ya wanafunzi hawa. Kuzingatia mambo hayo kutasaidia kujua lugha ya Kiswahili kwa upesi zaidi.
- (f) Mbinu na njia za kufundisha: Hizi zichaguliwe na waalimu kadiri ya malengo ya kozi ambazo zimekadiriwa kutosha uwezo na mahitaji yao.
- (g) Mazoezi: Kuongea na watu ambao lugha yao ya awali ni ya Kiswahili, kuna faida kubwa katika kufanya mazoezi ya matamshi.
- (h) Kulinganisha na Kulinganua sauti za Kiswahili na za Kiarabu: Ni muhimu sana kujaribu kulinganisha na kulinganua sauti za Kiswahili na za Kiarabu ili kuonyesha tofauti zilizopo kati ya sauti za lugha hizi mbili; yaani kuonyesha ni sauti zipi zinaonekana kufanana, na zipi zinatofautiana; au zipi zinapatikana katika lugha moja lakini hazimo katika lugha

nyingine. Kutokana na hali hii wanafunzi wataweza kuona na kutafautisha sauti mbalimbali katika lugha hizo.

- (i) Nyimbo: Katika jumla ya jitihada za kuendeleza matamshi ya wanafunzi, hasa wageni wa lugha, tunapendekeza walimu watumie pia nyimbo katika kuwafundisha wanafunzi wao na kuwawezesha kucheza na sauti. Kwa kutumia njia hii wanafunzi watazoa kuzitamka sauti zote. Pamoja na hivi, sauti ambazo hazimo katika lugha yao ya awali wataweza kuzirudiarudia hadi wazoeze na kuweza kuzitamka bila shida.

8. MAREJEO

Abdulkader, S. S. (1988)

صالح سليم عبدالقادر الدلالة الصوتية في اللغة العربية منشورات جامعة
سمها (1988)

Alhadidi, A. (1978)

على الحديدى مشاكل تعليم اللغة العربية لغير العرب القاهرة دار الكتب
المصرية (1978)

Aniss, I. (1965) (1965)

ابراهيم انيس في اللهجات العربية مكتبة الطبعة الثالثة
الأنجلوالمصرية

Barkawi, A. (1984)

عبدالفتاح البركاوى مقدمة في اصوات اللغة مؤسسة الرسالة
الطبعة الثالثة

Besha, M.R. (1983) "Utayarishaji wa vitabu vya kufunzia wageni
Kiswahili." *Makala za semina ya kimataifa ya waandaishaji wa Kiswahili*. (TUKI) uk. 60-76

Bosha, I (1993) *Taathiri za Kiarabu katika Kiswahili pamoja na Kamusi Thulathiya*, Dar es salaam University Press.

Bosha, I. (1994) *Athari za Kiarabu katika Kiswahili sanifu*. M.A
Dissertation. University of Dar es salaam.

Guthrie, M. (1970) *Collected Papers on Bantu Linguistics*.
Farnborough: Gregg. International Publishers.

Gumati, M.M. (1986)

محمد منصف القمطى الأصوات ووضائفها منشورات جامعة الفاتح
كلية التربية

Haji, A.I. (1983) "Jinsi ya kuandaa somo la sarufi ya Kiswahili kwa wageni." *Makala za semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili*. (TUKI) uk.147-172

Heine, B. (1979) *A Typology of African languages* : Based on the
order of Meaningful Elements. Deitrich Reimer.

IPA (1981) *International Alphonetic Association*, University
college, gower street, London WCIE 6BT.

Kassulamemba, F.T (1977) *Tanzanian Spoken English: Error
Analysis of the Vowel system*. M.A Dissertation.
University of Dar es salaam.

Kihore, Y.M. (1984) "Kiswahili katika hati za Kiarabu." *Mulika
Na.16* TUKI.

Kihore, Y.M. (na wenzie) (2001) *Sarufi Maumbo ya Kiswahili sanifu*
, TUKI

Magoti, A. (1980) "Ufundishaji wa Kifaransa kwa Watanzania:
Mwingiliano wa mifumo ya vitamkwa vya Kiswahili na
vya Kifaransa". Unpublished paper.

Massamba, D.P (na wenzie) (2001) *Sarufi Miundo ya Kiswahili
sanifu*, TUKI

Rawhia, K. (1984) *The problems encountered by English speakers in learning Arabic*. General publication of distribution company Tripoli.

TUKI (1990) *Kamusi sanifu ya isimu na lugha*. DUP. Dar es salaam.